

URTX

T

**REBALL PAGÈS I GESTIÓ
DE L'AIGUA EN L'ESPAI DELS HORTS
DEL CALLET I HORTS DEL BARCELONÍ
DE TÀRREGA**

Rafel Folch Monclús i Oriol Saula Briansó

TREBALL PAGÈS I GESTIÓ DE L'AIGUA EN L'ESPAI DELS HORTS DEL CALLET I HORTS DEL BARCELONÍ DE TÀRREGA

**Rafel
Folch Monclús**

Antropòleg

Reportatge fotogràfic
d'**Oriol Saula Briansó**
(Arqueòleg i
conservador del Museu
Comarcal de l'Urgell)¹

Abstract

En este artículo se presentan los resultados de la investigación realizada desde el Museu Comarcal de l'Urgell en la zona agraria conocida como horts del Barceloní de Tàrrega. La investigación se ha centrado en un proceso de documentación del espacio físico, de sus transformaciones y de los elementos materiales de la zona de estudio, como también y a partir del trabajo de campo etnográfico, en analizar las relaciones sociales, las formas de producción y la gestión social del agua de riego que se han producido en dicha zona. Finalmente, se plantea la inclusión de els horts del Barceloní en el conjunto del patrimonio etnològic e històric de la ciutat de Tàrrega.

This article presents the results of the research carried out from the Urgell District in the agricultural area known as the horts del Barceloní in Tàrrega. The research was centred on documenting the physical space, its transformations and those of the physical elements of the study area, together with the ethnographic fieldwork, to analyse the social relations, means of production and social management of the irrigation water that have occurred in the mentioned area. Finally, it is proposed to include els horts del Barceloní in the ethnological and historical heritage of Tàrrega.

Paraules clau

Horts; agricultura; relacions socials; aprofitament de l'aigua; rec; urbanisme; patrimoni; segona meitat del segle XIX; segle XX.

El Museu Comarcal de l'Urgell ha dut a terme, entre els mesos de juny a desembre de 2004, un treball de recerca del conjunt dels horts del Barceloní de Tàrrega, en el marc dels programes IPEC (Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya) del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.²

Des del Museu ens hem afanyat a desenvolupar el projecte de recerca amb una certa urgència, car en la zona dels horts hi plana un iminent procés d'urbanització que ha de comportar la seva desaparició definitiva. Aquest procés representa la continuïtat del creixement urbanístic de la ciutat de Tàrrega vers el marge esquerre del riu d'Ondara, creixement que s'ini-

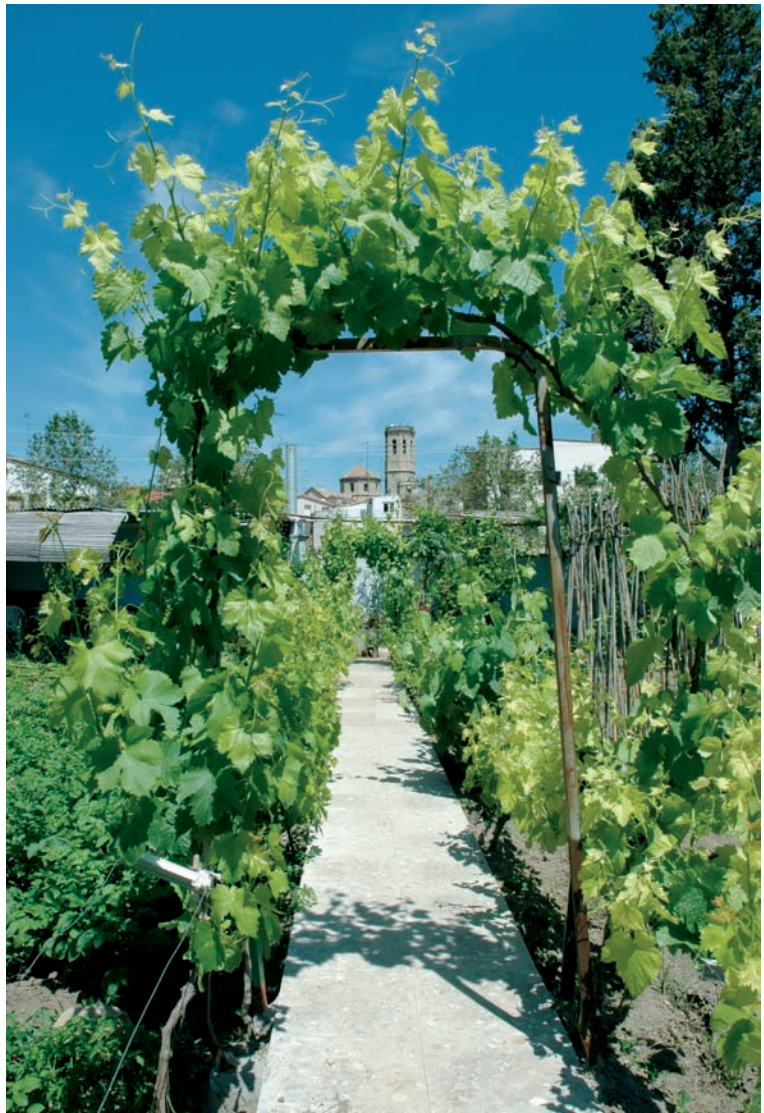
¹ Aquest treball s'ha fet dins del marc d'un programa IPEC (Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya), per tant les fotografies fetes per Oriol Saula l'estiu de 2004 de la zona dels horts del Barceloní pertanyen al Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya / Arxiu del Patrimoni Etnològic de Catalunya / Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya.

² L'equip de treball de la recerca ha estat format per Rafel Folch, com a investigador principal; Jaume Espinagosa com a coordinador, i Oriol Saula, encarregat del reportatge fotogràfic. Han col·laborat en la recerca Francesca Bardaji i Roser Miarnau. Cal remarcar la bona col·laboració que s'ha rebut en tot moment per part de Pablo Carbajo, actual director de l'Arxiu Comarcal de Tàrrega.

cià aproximadament durant el tercer quart del passat segle, i suposarà ja un canvi radical en l'actual fesomia d'aquest indret.

El treball de la investigació ha estat plantejat sobre la base de dos objectius principals. El primer ha estat l'estudi i el coneixement de l'evolució històrica de la zona dels horts des de finals del segle XIX fins a l'actualitat, a partir de l'anàlisi dels processos productius i socials al voltant del treball agrícola en els horts, les pautes culturals i l'organització dels grups familiars propietaris, i l'aprofitament dels recursos hídrics disponibles en la zona, en un context d'una agricultura de secà marcada per l'escassetat i disponibilitat eventual de l'aigua per al reg. En aquest sentit, aquesta tasca ens ha dut a recollir tot un conjunt d'informació documental i bibliogràfica sobre els aspectes històrics que han afectat i emmotllat la zona en el seu conjunt i els diferents horts i parcel·les en particular. Tal recerca ha estat acompanyada per un procés, no menys valuós que l'anterior, de treball de camp –ja que s'ha tractat d'una recerca fonamentalment etnogràfica–, que ha consistit en la realització d'entrevistes i relats de vida a bona part de les persones que actualment mantenen encara algun tipus de relació amb l'espai dels horts, ja sigui com a actuals propietaris d'algun dels seus terrenys, sigui com a hortolans o veïns de Tàrraga, que atresoren un record significatiu fruit de la seva experiència esdevinguda en el context de la zona en algun moment de la seva trajectòria personal.³ Aquests testimonis ens han ofert, tant a nivell quantitatiu com qualitatiu, un volum d'informació molt acurada per tal de poder reconstruir els detalls de les transformacions socials que han caracteritzat l'evolució dels horts durant bona part del segle XX. El marc cronològic ha vingut determinat, essencialment, per l'abast de la memòria d'aquestes persones, encara que altres aspectes del projecte ens han dut a fer prospeccions puntuals més allunyades en el temps, principalment a partir de les dades que ens ha aportat la recerca documental i bibliogràfica.

Paral·lelament a aquest treball de caire etnogràfic i en el desenvolupament del segon objectiu marc de la investigació, s'ha analitzat i documentat l'espai físic del conjunt dels horts a partir dels seus elements materials més significatius. Aquests es poden dividir, per una

banda, en les infraestructures destinades bàsicament a l'aprofitament i l'emmagatzematge de l'aigua per al reg dels conreus de les diverses parcel·les, i que es componen de tota una xarxa de sèquies i petites canalitzacions, pous, dipòsits i restes d'antigues construccions d'explotació de les aigües subterrànies, com ara sínies i molins de vent. De l'altra, es localitzen en la zona tot un seguit d'edificacions, masies, cabanes, murs de pedra i un entramat de carrerons, que ens informen d'un tipus concret d'assentament humà i de composició d'un paisatge agrari determinat i singular en base a les necessitats residencials dels diferents grups familiars i a les exigèn-

**Hort de Ruperto
Pereira. Estiu del
2004.**

Museu Comarcal de
l'Urgell-Tàrraga.

³ Aquesta recerca no hauria estat possible sense la disposició desinteressada de tot un grup de persones que ens han ofert els seus testimonis, coneixements i records al voltant de bona part dels episodis que conformen les seves vides. Creiem oportú anomenar-les aquí com una senzilla mostra d'agraïment per la seva amabilitat. Aquestes persones són: Josep Anguera, Teresa Berga, Francesc Castellana, Pau Castelló, Josep Cera, Catalina Colell, Josep Cos, Maria Cos, Emilia Cots, Jaume Currià, Pere Esqué, Bonaventura Estrada, Francesc Estrada, Sílvia Falip, Carme Foix, Joan Gomà, Victòria Guerrero, Rossita Manonelles, Vicente Morales, Ruperto Pereira, Joan Pont, Teresa Prats, Jaume Ramon, Rosa Ribalta, Josep Saula, Mª Àngels Toló, Antonio Torrelles i Teresa Tugues.

Vista des de l'edifici
La Plana de l'hort del
Barceloní, hort de la
Trilla i horts del Callet.
Estiu del 2004.

cies del treball agrícola.

Com a resultat de tot aquest procés de recerca s'ha aconseguit aplegar una important quantitat d'informació, entre material gràfic, enregistraments orals i documents, que ja a partir d'aquest moment passa a engrossir els fons del Museu Comarcal de l'Urgell, i que resta a l'abast de la població de Tàrraga per tal de conèixer i interpretar una part del passat de la ciutat, aportant així algunes de les claus necessàries que ens permetin comprendre els esdeveniments que marquen el nostre present.⁴

Anem a exposar doncs aquells fets que han incidit de manera més significativa en el procés històric recent dels horts del Barceloní, els aspectes productius, familiars i culturals que els han acompanyat, a constatar quins han estat i quins són aquests elements i construccions materials que els defineixen, i a presentar, ni que sigui succintament, una relació de la toponímia encara en ús que identifica i anomena diferents indrets de l'espai dels horts. Finalment, presentarem unes breus conclusions en les quals intentem aportar elements de reflexió sobre la qüestió de considerar els horts del Barceloní com una part del patrimoni històric i etnològic de la ciutat de Tàrraga.

Unes consideracions generals

El conjunt conegut amb el nom genèric dels

horts del Barceloní (com farem esment més endavant, en realitat l'hort del Barceloní era el nom amb què es coneixia tan sols una de les finques d'aquesta zona, que pròpiament estaria composta pel conjunt d'hortos del Callet i un seguit d'hortos adjacents que s'anomenaven, i alguns encara s'anomenen avui, amb el nom o el renom del seus propietaris), que comprèn avui dia una extensió al voltant de les quatre hectàrees, està format per tot un grapat d'hortos i petites parcel·les enclavades actualment ja dins del nucli urbà de la ciutat de Tàrraga, i representen la darrera part visible del que havia estat l'antiga horta de Tàrraga, tot un cinturó hortícola i de regadiu al marge esquerre del riu d'Ondara al seu pas per la ciutat. Aquest cinturó s'estenia a principis de segle XX molt més enllà d'aquesta part encara existent, quan el riu representava una mena de barrera natural al creixement urbà de la ciutat. Precisament, aquesta pressió i expansió urbanística s'accentuà a partir dels anys seixanta i setanta del segle passat, fet que provocà un procés progressiu de desaparició i d'abandonament de molts dels horts i parcel·les de la zona fins arribar a avui dia, moment en què aquest estat d'abandonament es fa palès en el mal estat de bona part dels seus elements materials i arquitectònics i en la davallada de l'activitat agrícola. L'aplicació dels plans urbanístics vigents ha d'acabar definitivament amb l'existència d'aquests espais que configuren la darrera part del que havia

⁴ Concretament, s'han realitzat més de 3.000 fotografies entre vistes generals de la zona dels horts i vistes en detall de cada una de les parcel·les i terrenys i dels seus elements materials. A més, s'ha aplegat un conjunt d'imatges, sorgides dels fons de l'Arxiu Comarcal de Tàrraga i del Museu Comarcal de l'Urgell, així com també de diverses aportacions particulars, que van des del darrer quart del segle XIX fins als anys setanta del XX. Aquest material permet copsar part de l'evolució paisatgística d'aquest espai durant el passat segle, i ens mostra algunes de les activitats domèstiques i agrícoles situades en el seu moment històric.

**Horts de la partida
del Callet. Zona nord.**
Estiu del 2004.

estat l'horta de Tàrrega.⁵

Els horts del Barceloní estan formats per una vintena de parcel·les. D'aquestes, tot i que amb menys intensitat que en dècades passades, al voltant d'unes dotze encara segueixen essent treballades com a horts, mentre que la resta estan totalment en desús i en molt mal estat de conservació, deixades a l'atzar del pas del temps.

Diversos són els esdeveniments històrics que han influït decisivament en la configuració actual no només física sinó també social i cultural de la zona dels horts del Barceloní. El primer d'aquests elements que cal destacar, han estat les riuades o rubinades⁶ provocades pel sobtat creixement del cabal del riu d'Ondara després d'un fort temporal de pluges, d'altra banda més o menys naturals per aquestes contrades durant l'estació de la tardor. Moltes han estat les inundacions que ha patit Tàrrega al llarg de la seva història, però la més recent i la que perviu encara en la memòria de la població pels seus efectes devastadors, tant a nivell humà com material, fou la rubinada de Santa Tecla, ocorreguda el setembre de 1874. No és aquí el lloc on analitzar els efectes desastrosos d'aquell esde-

veniment, però cal assenyalar que a causa de la força de les aigües pràcticament la totalitat de l'horta, juntament amb les seves edificacions, masies i cases del Raval de Sant Agustí, es veié greument afectada. Durant els anys posteriors a la riuada es referen bona part dels camins, trossos, peixeres i sistemes de reg que alimentaven els conreus d'aquest indret, fet que ens porta a afirmar que la fesomia actual dels horts del Barceloní s'ha vist poc alterada des de finals del segle XIX. És molt probable que el dibuix en el terreny de les parcel·les, els murs de pedra que les tanquen, els carrerons i les sèquies que les travessen datin d'aquella època. L'antic convent dels Agustins, que es trobava a la vora del que avui és el Raval de Sant Agustí, desaparegué pels estralls provocats per la riuada de Santa Tecla. No és difícil veure formant part dels murs del Callet, que és el nom que rep la petita xarxa de carrerons que solca el conjunt dels horts en diverses direccions, blocs de pedra amb detalls de gravats i relleus provinents d'alguna de les parets del convent. Fins i tot, en l'hort avui propietat de la Maria Cos, de cal "Pelat", concretament en el mur que el separa del llit del riu, s'hi aixeca una barana de fusta que hauria pogut formar part

⁵ Tanmateix existeix encara una zona d'hortos enclavada també dins del nucli urbà de la ciutat. Són els Horts de les Astes de Sant Macari, ubicats en el marge dret del riu Ondara, entre aquest i el carrer del mateix nom.

⁶ El mot rubinada deriva del nom d'una petita població enclavada al sud de la comarca de la Segarra, Rubinat, situat en un indret on conflueixen diversos barrancs que donen lloc al naixement de l'Ondara. Quan en aquella zona es registren unes pluges prou intenses, per tals barrancs circula amb força l'aigua que alimenta el cabal del riu, traduint-se en possibles riuades en la seva part més baixa, especialment a Tàrrega, que constitueix el desguàs natural de la conca de l'Ondara.

**Barana de fusta de
l'hort de la Maria Cos
(Cal Pelat).**
Estiu del 2004.
Museu Comarcal de
l'Urgell-Tàrrega.

de l'antic cor d'aquest convent.

Un altre moment que tingué una repercussió important en l'evolució general dels horts del Barceloní, i que òbviament afectà tots els àmbits de la vida social i econòmica de la població, fou la guerra civil espanyola. Al llarg del conflicte, bona part dels conreus dels horts es malmeteren, i l'activitat econòmica i social en la zona patí una forta davallada. Les conseqüències de l'enfrontament bèl·lic provocaren en el conjunt dels horts greus desperfectes, i no fou fins els anys posteriors a l'acabament de la guerra que els horts i les infraestructures malmeses es referen i augmentà l'activitat agrícola i econòmica, en un context, però, de penúries i de punyents mancances econòmiques per a la població en general. Durant aquells anys de postguerra es van produir nombroses compravendes de parcel·les, a partir, d'una banda, de la necessitat d'algunes famílies de disposar de recursos econòmics amb què afrontar millor la crisi i, de l'altra, de poder augmentar altres famílies les pròpies bases materials i diversificar així les fonts d'obtenció dels recursos de consum familiars. Molts dels nostres informants recorden com durant els anys quaranta i cinquanta del segle XX es bastiren petits horts arreu, especialment a la vora mateix del riu, sense cap mena de regulació jurídica dels terrenys que eren conreats. Fou també en aquells anys quan es començà a introduir lentament l'energia elèctrica en l'espai on s'assenten els horts, fet que suposà canvis significatius en el seu paisatge, així com també una progressiva pèrdua de les funcions dels aparells, certament nombrosos, que bombaven l'aigua subterrània destinada al reg mitjançant l'empenta del

vent o la força animal.

Un altre factor a tenir en compte en aquest breu repàs dels esdeveniments que han marcat el desenvolupament social i físic dels horts ha estat, sens dubte, la crisi a què s'ha vist abocat el sector de la pagesia de Tàrraga en particular, i de la comarca i del món rural o agrícola en general. No forma part dels interessos explícits d'aquesta recerca analitzar i avaluar els processos socials i econòmics que han incidit en la crisi del sector, però per la naturalesa de l'objecte estudiat ens hem vist obligats a confrontar algunes dades o informacions sobre això, especialment aquelles provinents d'alguns dels informants, bona part d'ells dedicats a l'agricultura al llarg de la seva vida. El procés d'abandonament i desaparició que amenaça els horts del Callet i l'hort del Barceloní ha anat aparellat a la crisi de la pagesia en general, i particularment en una zona de secà com és aquesta part de la comarca de l'Urgell. A més, aquest esfondrament físic i social il·lustra algunes de les transformacions socials i urbanístiques més significatives de la història recent de la ciutat de Tàrraga. Més endavant, tornarem sobre aquest punt.

El darrer aspecte que cal assenyalar, i que connecta amb aquestes darreres reflexions, ha estat i és el creixement urbanístic de la ciutat, del qual ja n'hem fet esment. La desaparició dels horts cal interpretar-la com un procés natural del creixement urbà de la població, però aquesta realitat no ens ha de portar a aferrar-nos a la creença que el desenvolupament s'ha de bastir a sobre de les runes de tot allò que forma el llegat del nos-

Horts sense conrear.
Estiu del 2004.

**Hort enjardinat
amb pou i bassa de la
família Malfeito Colell.**
Estiu del 2004.

tre passat.

Espai físic, infraestructures i elements materials

Com ja hem comentat, en l'actualitat dins dels horts del Callet resten al voltant d'uns dotze horts que, amb diferències quant a la dedicació i el volum de treball, continuen essent destinats a la producció hortícola, d'un total d'una vintena de trossos o parcel·les. En èpoques passades, l'activitat agrícola havia estat en general molt més elevada i productiva, activitat que havia anat acompanyada d'una important diversitat de tècniques de treball i de conreus, així com de l'establiment d'un conjunt d'elements arquitectònics i infraestructures orientades principalment a l'abastament i aprofitament de l'aigua disponible per al reg dels cultius de cada parcel·la. Hem de recordar que estem analitzant una activitat agrícola en una zona que tradicionalment ha tingut un accés reduït als recursos hídrics que garantitzen el bon curs del procés productiu. Per aquest motiu, els antics propietaris i pagesos van esmerçar esforços a construir tot un seguit d'elements la funció dels quals no era una altra que aprofitar al màxim i de la millor manera la poca aigua existent, i a repartir-la entre els diferents propietaris de cada un dels horts.

En un apartat posterior tractarem la qüestió de la Comunitat de Regants de Tàrraga i l'organització social al voltant de l'ús i l'accés a l'aigua disponible. Ara, de moment, passem a

exposar quins són i quines característiques tenen i han tingut en un passat proper tots aquests elements arquitectònics que configuren i donen cos i personalitat a l'espai dels horts en general, i cada un d'ells en particular.

Existeixen en la zona un nombre elevat de pous; actualment se'n mantenen actius set que aporten aigua de reg a un total de nou horts conreats.⁷ La resta de parcel·les cultivades es nodreixen de l'aigua que circula per la sèquia del Callet que, tret de les temporades de secada persistent, acostuma a portar un volum d'aigua que està en funció del règim de pluges de cada any. A part d'aquests set pous

Pou i pica per a l'aigua de reg de l'antic hort de cal Manonelles.

En segon terme, el mitger, Vicente Morales, conversant amb Rafel Folch.
Estiu del 2004.

⁷ Segons expliquen els hortolans, l'aigua dels pous és aigua "crua", que no pot emprar-se per al reg immediatament després d'eixir del pou. Aquesta aigua es condueix fins a les basses o dipòsits on ha de deixar assolar-se abans d'entrar als conreus.

**Hort de cal Pont
des de la muralla.**
Estiu del 2004.

que han estat localitzats, n'existeixen alguns més, pràcticament un a cada hort, que ja han caigut en desús i resten completament abandonats. Aquest fet ressalta l'existència, sota la zona que ocupa avui l'indret dels horts, d'una bossa o mina d'aigua prou considerable, probablement nodrint cada un dels pous, que en l'antigor va satisfer part de les necessitats d'aigua per al consum humà i per al reg de la població de Tàrrrega. En aquest sentit, és rellevant remarcar que enterrades davall dels terrenys d'algun d'aquests horts es trobarien les restes de la famosa Font dels Romans, que segons la historiografia local es remuntaria a l'època romana, d'on rebria el nom. Amb tot, és plausible creure que antigament existí en l'actual espai dels horts una font abundant i generosa, emmarcada en algun tipus d'estructura arquitectònica, que proveïa d'aigua a

la població targarina.⁸

Un informant ens manifestà que durant una conversa mantinguda ja fa temps amb el senyor Joan Tous (antic director del museu de Tàrrrega), aquest li digué que les restes de la coneguda font s'haurien de buscar sota el mur de pedra que separa actualment els horts del Pere Esqué i de Joan Pont, a la vora del camí del Callet. Aquesta possible ubicació de l'antiga font no s'ha pogut comprovar, però per tal motiu tampoc no és pot desdenyar. Altres comentaris similars recollits durant el treball de camp vénen a reforçar la teoria de la presència en aquest indret de fonts o altres elements d'aprofitament de l'aigua que circula per les seves capes freàtiques. Per exemple, al fons del pou situat en l'hort avui propietat de la família Malfeito, el Jaume Currià, que en fou propietari durant uns pocs anys durant la dècada dels quaranta del segle XX, hi trobà unes lloses de pedra que canalitzaven l'aigua del subsòl del seu pou cap algun altre indret proper. Tanmateix hi hagué una font al Raval de Sant Agustí, en un dels murs de pedra de l'hort de Josep Cos. Aquesta font, de finals del segle XVIII o inicis del XIX i antigament coneguda com a "font de la Ravaleta", va rajar fins al tercer quart del passat segle, tot i que de ben segur que hauria sofert amb els anys variacions i canvis en els seus trets físics o arquitectònics.⁹

Un d'aquests sistemes d'aprofitament d'aigua subterrània que existí en alguna de les parcel·les foren les sínies, en funcionament fins al segon quart del segle passat. La sínia era un enginy consistent en una roda horitzontal accionada per una animal de càrrega o tir que

**Antiga sínia amb
bassa i safarejos
del Callet.**

Al fons, dins del cobert hi ha el pou.
En l'actualitat no s'aprecien vestigis de l'antiga sínia.
Estiu del 2004.

al girar i mitjançant un mecanisme d'eixos i cadenes proveïdes de catúfols elevava l'aigua fins a la superfície. En un dels pous que hi ha al mig del Callet, un dels més grans i abundosos segons ens han referit els informants, hi havia hagut una sínia que omplia la bassa d'un safareig, safareig perfectament visible i en molt bon estat de conservació. Des de la bassa i a partir d'unes petites canalitzacions els regants dirigien l'aigua vers els seus conreus. És plausible pensar que la sínia romangué activa fins que fou substituïda per algun altre mecanisme, abans de l'aparició de les bombes elèctriques. En l'hort de Francesc Estrada, a sota del magatzem de la seva masia, es troba situat un pou que segons les seves pròpies paraules és de grans dimensions, amb un sostre format per voltes de pedra recolzat sobre unes pilastres. És molt possible que durant les primeres dècades del segle XX una sínia fes brollar la seva aigua fins a l'exterior.

Els molins elevadors d'aigua o bombes de vent foren una alternativa a les sínies o nòries.¹⁰ En els horts del Callet encara es poden veure les restes d'alguns d'aquests molins, concretament en les parcel·les dels horts de les famílies Toló, Anguera, Esqué i Cos o cal "Perdigot" respectivament. En els terrenys propietat de la família Toló, coneguts amb el nom d'hort de la Trilla, que com veurem més endavant fou un dels horts més grans, s'aixeca a sobre el pou una estructura cilíndrica d'uns quatre metres d'alçada, feta de maçoneria més o menys rectangular, que mitjançant algun tipus de mecanisme circular activat per la força del vent portava en un tub l'aigua fins un dipòsit proper, avui ja desaparegut. La seva antiguitat no aniria més enllà de meitats del segle XIX, i de ben segur que haurà sofert al llarg dels anys algunes modificacions, encara que res no sabem del mecanisme original, probablement unes aspes que en llur giravolt degut al vent activaria l'enginy elevador de l'aigua. Les restes dels molins dels altres horts esmentats correspondrien als coneguts com molins de tipus americà, caracteritzats per estar formats per una estruc-

tura metàl·lica en la qual es troba la torre piramidal coronada per una plataforma que conté el mecanisme del molí amb una roda d'aletes, el timó i l'adreçador, la funció dels quals era ajustar el molí als canvis de direcció del vent. Tots ells estan ja en desús, però sens dubte, el que es troba en millor estat i que roman visible per sobre dels horts, és el

Restes del molí de vent de l'hort de la Trilla.
Estiu del 2004.

Molí de vent de tipus americà de l'hort de ca l'Anguera.
Estiu del 2004.

⁹ Per ampliar aquesta qüestió, vegeu l'obra de l'historiador Segarra i Malla, concretament la seva *Història de Tàrraga*. Vol. I i II. Tàrraga, Museu Comarcal de l'Urgell, 1984; i també *Recull d'Episodis d'Història Targarina*, Tàrraga, Francesc Camps, Ed., 1973.

⁹ Vegeu l'article de Josep Flaquer, "Les fonts velles de Tàrraga", de la revista *Acció Comarcal*, núm. 140, de 18/08/1934.

¹⁰ Vegeu l'article de González Pérez, J.R.; Rubio Ruiz, D.; Rodríguez Duque, J.I. "Un aspecte gairebé desconegut del patrimoni monumental de l'Urgell: Els molins de vent". *URTX - Revista Cultural de l'Urgell*. núm.10. Museu Comarcal de l'Urgell i Arxiu Comarcal de Tàrraga, 1997, p. 94-106.

Molí de vent caigut de l'hort de ca l'Esqué.
Estiu del 2004.

Molí de vent i pou de l'hort de Josep Cos.
Estiu del 2004.

Casa de l'hort del Barceloní.
Estiu del 2004.

que se situa en el tros de l'Anguera. El molí de l'hort de l'Esqué fa poc temps s'esfondrà i caigué al terra, tot i que es pot percebre amb claredat tot el seu mecanisme; en canvi, del de l'hort de Josep Cos, que és de tots l'hort situat més a ponent, tan sols se'n conserva la piràmide basal i un balconet circular. Aquests molins daten de finals del segle XIX i inicis del XX, i van romandre en funcionament fins als anys setanta del passat segle, moment en què electricitat bandejà definitivament l'ús del vent com a generador d'energia.

Les masies i les petites construccions, com ara cabanes i coberts, tenen també una presència important en l'àrea, que cal ésser remarcada. Els horts del Barceloní no han estat solament una zona de concentració d'hortos i petites parcel·les, sinó que en ella s'han donat diferents formes d'assentament i residència familiar a partir de tot un conjunt de construccions rurals que organitzaren els seus espais en funció de l'activitat i les diferents tasques agrícoles. Un bon exemple d'això són les masies que encara s'alcen en alguns punts de la

zona. En els terrenys que es coneixen pròpiament com l'hort de cal Barceloní –ja veurem com sorgeix aquest nom i explicarem els esdeveniments que provocaren l'extensió d'aquest apel·latiu a tot el conjunt- existeix encara, tot i que actualment abandonada, la masia que fou la residència al llarg del segle XX de la família Foix. La masia s'aixecà, a inicis d'aquell segle, a sobre d'algun tipus de construcció original o primitiva, que devia de ser arrassada per la riuada de Santa Tecla de l'any 1874. Durant la guerra civil fou copejada per l'esclat de les bombes, i refeta poc després de la fi de la contesa. Mitjançant un recorregut atent per les seves dependències es pot reconstruir amb bastant precisió el mode com una família pagesa del segle XX organitzava l'espai de l'habitatge en funció de l'activitat agrícola com una unitat residencial i productiva gairebé d'autoconsum. En el nivell inferior s'ubicava el magatzem i les quadres, lloc destinat a guardar i tancar els animals de tir i de càrrega. També en aquest nivell era on es trobaven les cambres que acollien els treballadors de fora del grup familiar segons la necessitat de mà d'obra externa quan el cicle agrícola així ho requeria. Existeix també una cuina, una llar de foc i una cisterna d'acumulació d'aigua per als diferents usos domèstics. És probable també que en aquesta part s'ubicqués el celler, una sitja o similar, destinat a l'emmagatzematge de diversos productes, especialment cereals, vi i oli, cultius molt extensos a l'Urgell en determinats moments de la història recent. A l'exterior, prop de la masia, s'ubicava el cobert on es guardava el carro, el corral i el femer, i una mica més lluny, el pou, que nodria juntament amb la sèquia

Ca l'Estrada.
Estiu del 2004.

d'aigua de reg els conreus de l'hort i per satisfer algunes necessitats de la vida quotidiana. El pis superior acull la cuina, la sala i les habitacions dels diferents membres familiars, era per tant el lloc amb més intensitat de les relacions socials fora de l'àmbit de treball. Finalment, es trobaria un tercer pis o nivell ocupat per les golfes, un espai destinat a la cria d'animals per al consum i com a rebost de determinats productes sotmesos a diferents processos de conservació. La masia estava envoltada dels seus conreus d'arbres fruiters i hortalisses. Tota aquesta organització de l'espai portava aparellada una certa divisió del treball en base a criteris de gènere i d'edat, però el desenvolupament d'aquest aspecte va més enllà dels objectius d'aquest article. La masia de l'hort del Barceloní estigué habitada fins la passada dècada dels anys noranta.

Una altra casa o masia, avui dia encara habitada, que s'integra dins del paisatge dels horts, és la casa de ca l'Estrada. Es troba situada entre els terrenys de l'hort de Francesc Estrada i el camí del Callet, i constitueix també un conjunt d'espais diferenciats i diversos orientats vers la producció agrícola. En l'apartat següent revisarem amb una mica més de detall els trets històrics més significatius que han modelat aquesta i d'altres cases o masies que existiren en els horts.

És fàcil trobar en cada un dels horts un seguit de senzilles construccions que actuen de coberts o petites cabanes, que tenen una funció de suport de les activitats agrícoles com l'emmagatzematge d'eines i productes resultats del treball o simplement com a lloc de descans

Cabana de l'hort de la Maria Cos.
Estiu del 2004.

o reunió familiar. Aquestes cabanes sovint formen part dels murs de tanca que encerclen l'hort i el separen de les parcel·les veïnes i de l'exterior. Precisament aquest exterior està travessat per una xarxa de camins, anomenat Callet, que atorguen al conjunt dels horts una part important de la seva singularitat. El Callet

Tram oest del Callet, des de la banda de ponent.
Estiu del 2004.

es troba encaixat entre aquests murs de separació de cada un dels terrenys, i disposa de tres punts o accessos d'entrada. Al sud s'inicia al carrer de la Plana, i és en aquest indret on comença també la sèquia del Callet. El vessant nord voreja el llit del riu d'Ondara; en aquest punt la sèquia desguassa al riu, i el vessant oest parteix del Raval de Sant Agustí, a la vora mateix de la casa de Josep Cos. Al mig del conjunt dels horts els dos trams conflueixen, i és aquí d'on sorgeix un braç secundari de la sèquia que recorre paral·lela el Callet en sentit est-oest i nodreix d'aigua les parcel·les del costat nord del camí. Aquest està configurat, com ja s'ha dit, pels murs de tanca de cada parcel·la, i encara que hi ha indrets que aquests murs s'han esfondrat, en general es troben en una situació acceptable. Bàsicament estan bastits de pedra i totxo, i en alguns trams es mantenen les parets fetes de tàpia,¹¹ que fou un tipus de construcció bastant utilitzat fins a meitats del segle XX. Tota aquesta estructura no deu d'anar més enllà de finals del segle XIX, però s'assenta sobre una distribució espacial i geogràfica més antiga, que en certa forma es respectà quan després de la riuada del 1874 es reconstruí la zona i la seva xarxa de reg. Aquesta s'estén juntament al camí del Callet, i cada hort treballat disposa de la seva entrada d'aigua que s'obre al seu interior com una tramada d'estretes canalitzacions tot escampant l'aigua entre els cultius com un exemple, molt reduït i localitzat en l'espai, però no per això menys significatiu, de l'habilitat dels hortolans per teixir una petita obra d'enginyeria hidràulica que optimitza i racionalitza l'aprofitament de l'aigua i el reg.

Tram oest del Callet, des de l'est.

En primer terme, a mà dreta, l'hort de cal Manonelles, i a l'esquerra, l'hort de ca l'Anguera. Estiu del 2004. Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga.

Entrada sud al Callet pel carrer de la Plana.
Estiu del 2004.

Tram sud del Callet.

A mà dreta, porta de l'antic hort de Daria Sánchez de Molina, mare de Manuel de Pedrolo. Estiu del 2004.

Entrada nord al Callet per la banda del Reguer (riu d'Ondara) i desguàs del tram nord de la sèquia de reg al riu.

Estiu del 2004.

Si bé l'hort és l'espai privat, d'encontre familiar, de treball, el Callet és l'espai públic, de

¹¹ Parets fetes de terra pastada i pedra, que es premsava en un encofrat senzill de fusta anomenat "tapiada".

passeig i d'accés a l'hort, i havia estat un indret de jocs infantils, d'esbarjo i d'intenses relacions socials. El Callet identifica i vertebrava el conjunt dels horts. Aturem-nos, doncs, en l'anàlisi d'aquestes manifestacions socials i culturals associades a l'activitat productiva i social de la zona.

Espai social i cultural

Els horts representen un món complex on hi convergeixen diferents elements i tècniques de caire biològic i agrícola juntament amb un seguit de processos relacionals, econòmics i culturals.¹² El primer aspecte que cal assenyalar és que, tal com han descrit els informants, a la zona objecte d'estudi, el treball agrícola als horts del Barceloní es fonamentava en el model d'agricultura familiar. Eren, per tant, horts "familiars". En parlar d'agricultura familiar ens referim a una forma d'organització de la producció, pràcticament en vies de desaparició, caracteritzada per la utilització majoritària de força de treball provinent del propi grup domèstic, i per la coincidència entre la unitat de producció i la unitat de consum. S'ha de tenir en compte que, si bé no tots, bona part dels propietaris dels horts al llarg del segle XX han estat persones dedicades a la pagesia dins d'una organització de treball i consum familiar. Cal especificar, seguint amb les opinions i comentaris dels informants, que els horts familiars serien aquells d'extensió més reduïda, que principalment són els que es troben a banda i banda dels carrerons del Callet, enfront d'aquells horts més grans, que curiosament no rebrien

¹² Per aprofundir en aquesta relació entre els processos biològics i els culturals en un conjunt d'hortos, vegeu l'article de Gispert, Montserrat [et al.]. "Els horts familiars i les artigues del tròpic mexicà i cubà: un exemple de gestió sostenible". *Revista d'Etnologia de Catalunya*. Abril 2004, núm. 24, p. 76-87.

l'adjectiu de familiars. Aquesta distinció és prou rellevant. No és que en les parcel·les més grans, que tot seguit veurem quines eren, no es donessin relacions socials i familiars de producció i de consum, al contrari, aquestes podien ésser tant o més intenses que les que caracteritzaven les parcel·les més petites. El que succeïa és que les finques i parcel·les de gran extensió acollien una unitat familiar de producció i consum organitzada principalment al voltant del treball agrícola de l'hort, bona part de la producció

Entrada oest al Callet pel Raval de Sant Agustí.
Estiu del 2004.

Entrada d'aigua de la sèquia a l'hort de cal Pont.
Estiu del 2004.

Hort de ca l'Estrada.
Estiu del 2004.
Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga.

Hort de Maria Cos de cal Pelat.
Al fons el Reguer i la muralla del segle XIX.
Estiu del 2004.

Postal de Tàrrega amb l'hort del Barceloní al centre de la imatge.
Primer terç del segle XX.
Col·lecció particular:
família Foix Berga.

Postal de Tàrrega amb l'hort del Barceloní en primer terme.
Segona meitat dels anys setanta del segle XX.
Col·lecció particular:
família Foix Berga.

del qual anava dirigida al mercat. En canvi, els trossos més petits representaven un espai on es realitzaven, conjuntament, activitats de caire lúdic i de treball horticola els resultats del qual s'orientaven a l'autoconsum familiar. La producció de l'hort, degut a la seva poca extensió, no era suficient, doncs, per garantir un mitjà de vida als membres del grup.¹³ En ambdós casos, però, tant els horts "grans" com els "familiars" aconsegueixen una funció econòmica que se sosté mitjançant el treball col·lectiu, i per tant representen uns terrenys com-

Hort de la Trilla i horts del Callet des del sud-oest.
En primer terme el Raval de Sant Agustí.
Primer terç del segle XX.
Fotografia: L. Roisin i Bosnard. Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya. Col·lecció: L. Roisin i Bosnard.
Ref: 13.922

partits per la família on els seus membres es reuneixen per dur a terme tasques comunes. Ampliem una mica més aquesta relació entre extensió de la parcel·la i organització del treball i consum.

En el conjunt dels horts del Barceloní, al llarg del passat segle, han destacat per la seva grandària tres horts o parcel·les. Aquestes foren l'hort de cal Barceloní, l'hort de la Trilla i l'hort del Valeri, tot i que aquest últim no estava ubicat pròpiament en la zona que estem estudiant, sinó que se situava en el vessant dret, és a dir, a ponent, de les cases que formen el Raval de Sant Agustí. Caldria afegir també a aquesta relació els terrenys avui propietat de la família Estrada, i que es divideixen en els dos horts actuals dels germans Estrada.

L'any 1906 vingué procedent de Barcelona la família Foix, formada per Josep Foix, la seva esposa Pepa Segué i els seus tres fills. Era una família adinerada que entre altres activitats s'havien dedicat a fer de negociants de fruita i verdura pels mercats de Barcelona de finals del segle XIX. Van comprar els terrenys a una família de la qual no en sabem el nom, però que sembla que visqué al carrer del Carme de Tàrrega, i poc temps després ja serien identificats com els barcelonins, per raó del seu lloc de procedència. Vet aquí el nom de l'hort del Barceloní. Van adquirir, a més, d'altres finques en les partides de les Garrigues Altes i Baixes, el Prat i el Camí de Balaguer. L'hort tenia una extensió molt més gran de la que es conserva avui dia, i limitava al sud amb el riu d'Ondara, a l'est amb la bassa del Molí la Font de la farinera dels Molinets i les cases del carrer de Sant Pere Claver, a l'oest amb l'hort de la Trilla i arribava al nord fins a la carretera de Montblanc. La família instal·là la seva residència en la masia que aixecaren a sobre d'una cabana que existia ja abans de la seva arribada més o menys al mig de l'hort. Com ja hem dit, la masia roman avui abandonada encara al seu mateix lloc. Fou aquesta una família dedicada a la pagesia de l'hort i de la resta de finques de la seva propietat, amb un alt rendiment, on cultivaven principalment cereals, vinya, oliveres i ametllers. L'hereu, el senyor Miquel Foix, seguí amb el treball agrícola familiar i es casà amb l'Antònia Amenós, de cal Sargaire de Tàrrega, una família que visqué al carrer del Riu. Tingueren sis fills, alguns dels quals seguiren cultivant les terres familiars, fins que per diferents

¹³ Per tal d'ampliar la qüestió de l'organització de la producció en l'agricultura familiar i la seva crisi actual, consulteu l'obra de Bretón, Víctor. *Tierra, Estado y Capitalismo. La transformación agraria del Occidente catalán (1940-1990)*. Lleida, Ed. Milenio, 2000.

qüestions esdevingudes dins del grup el patrimoni s'anà disgregant i perdent fins arribar als anys noranta del segle passat, moment en què els darrers terrenys foren venuts i la masia quedà deshabitada.

La família de l'hort del Barceloní es nodria de la força de treball del propi grup domèstic, però, tal com recorda avui la Carme Foix, que és una de les filles de la casa, sempre havia tingut un mosso treballant en les tasques del camp i una minyona que ajudava en el treball domèstic reservat als membres femenins del grup, com ara tenir cura dels infants, l'alimentació, la roba, part del treball a l'hort i la comercialització a la "plaça" de bona part de la producció de fruita i verdura d'aquest. Com que tenien molt patrimoni en terres i cultius i la diversificació d'aquests era bastant elevada, en determinades èpoques de l'any, especialment durant el moment de la collita, es requeria la incorporació de mà d'obra externa del grup, per la qual cosa no era estrany veure colles de treballadors a l'entorn de la masia. Tal com recorda la Carme, sempre hi hagué a l'hort una intensa xarxa de relacions laborals i socials. Tot aquest conjunt de membres familiars i treballadors, juntament amb els espais de la masia, que ja hem exposat en l'anterior apartat, i les terres de cultiu, formaven una unitat residencial de producció i consum.

Bona part de la producció d'hortalisses i fruita de l'hort anava destinada a ser venuda al mercat o la "plaça" que es realitzava a Tàrraga cada dia de dilluns a dissabte menys els diumenges. Tenien la parada establerta a la plaça Major, a vora la font que existí prop de la creu de terme gòtica que s'aixeca al mig de la

plaça. Aquesta tasca de comercialització estava reservada a les dones, i l'han estat realitzant tres generacions de dones de la família del Barceloní al llarg del segle XX. Tot i això, una part important dels conreus de l'hort, així com també la producció d'animals domèstics al corral i les golfes, es destinaven al consum propi de la unitat familiar i residencial.

L'hort i la diversificació dels conreus poden ser considerats com una estratègia d'adaptació familiar a varis aspectes o necessitats inherents al grup: la subsistència dels seus membres, les fluctuacions de la mà d'obra disponible, tant interna com externa al grup, en relació a les tasques concretes de cada moment, a les variacions de l'evolució dels preus dels productes, a la disponibilitat eventual d'aigua de reg i als canvis en general que durant el segle XX ha sofert el món de l'agricultura.

Josep Foix, propietari de l'hort del Barceloní.

Principis del segle XX.
Col·lecció particular:
família Foix Berga.

Família Foix Amenós a l'hort del Barceloní.

Segon quart del segle XX.
Col·lecció particular:
família Foix Berga.

Hort i casa de ca l'Estrada.
Estiu del 2004.

Paret de tàpia de l'hort de ca l'Estrada.
Estiu del 2004.

Els actuals horts dels germans Estrada també formaren part de l'hort del Barceloní. A inicis dels anys quaranta del passat segle la família Foix es vengué una part de la parcel·la, una hectàrea més o menys, a la senyora Antònia Escolà, provinent del poble de Tor, al Pallars Sobirà. Al poc temps, fou batejada amb el renom de la "muntanyesa". L'explotació agrària de la família de la senyora Escolà tingué a Tor alguns problemes polítics derivats de la guerra civil i la postguerra, motiu pel qual i a causa també que una de les seves filles servia en una casa de Tàrrega, decidí baixar amb els seus fills a viure en aquesta població i poder continuar amb el treball de la pagesia. Una de les seves filles, la Victòria Cots, recorda com vivien en la masia existent al tros i com conreaven el seu hort, fins que al voltant de l'any 1945 se'l vengueren a la família Estrada, fins llavors masovera en les masies de l'Ofegat. El motiu de la venda fou que, tret de la Victòria, els fills de la senyora Escolà es desvincularen de la pagesia i emprengueren activitats econòmiques en altres sectors. La senyora Esco-

là i la seva filla, llavors bastant jove, no es veieren capacitades per seguir soles al capdavant d'una explotació d'aquelles dimensions.

La família Estrada s'instal·là en la nova finca. Referen part de la masia i les parets de pedra i tàpia que tanquen l'hort. La tàpia fou aixecada durant els anys quaranta per un senyor del poble d'Altet, sembla que un veritable mestre i coneixedor de les tècniques d'aquest tipus de construcció. Per tal de diversificar la producció i augmentar el nivell d'ingressos familiars, a la vora de la masia van fer una granja de pollastres i conills, que encara es conserva però ja sense cap utilitat.

D'entre tots els horts que en l'actualitat es continuen treballant en la zona d'estudi, n'hi ha encara alguns que la seva producció va destinada tant al consum familiar com a la venda directa a particulars, els quals s'apropen als horts per realitzar les seves comandes i nodrir-se així d'hortalisses fresques pròpies de la seva època de l'any. Amb tot, però aquest tipus de diversificació del destí de la producció resta ja pràcticament desapareguda. Generalment, aquells clients mantenien una relació d'amistat o veïnatge amb els hortolans, i tot i que acostumaven a ser transaccions quantitativament poc importants, es caracteritzaven per mantenir un cert dinamisme econòmic i social, car generaven uns ingressos econòmics complementaris per a la família que menava l'hort, i alimentaven un tipus de relació social directa, sense intermediaris, que anava més enllà de l'estricta interès econòmic.

L'hort de la Trilla havia estat un dels horts més importants de la zona, quant a la seva extensió i al volum de la seva producció. Aquesta finca s'estenia més enllà de l'actual avinguda de Tarragona i traçava una línia de

Panoràmica de l'hort de la Trilla i horts del Callet amb Tàrrega al fons. Any 1880.

Extreta del llibre de Josep Peyan *Àlbum històric, pintoresch y monumental de Lleyda y sa provincia*. Institut d'Estudis Ilerdencs.

Porta de l'hort de la Trilla del Raval de Sant Agustí.
Estiu del 2004.

separació entre els cultius de regadiu i els de secà. Fins a les darreres dècades del segle XIX, la finca estigué sota un règim de relacions amb el monestir de Santes Creus en forma de pagament o contribució d'una mena de delme i tribut, relacions assentades en herències de pràctiques i relacions medievals. Segons alguns documents del segle XIX,¹⁴ la finca contenia dos cases o masies, un pou, una bassa o rentador i diversos murs de pedra que el tancaven de l'exterior. Els terrenys actuals d'aquesta finca, que resten erms, representen una petita part del que havia estat en un passat no gaire llunyà. Al costat del Raval de Sant Agustí i mirant a ponent, encara s'aixeca una de les seves portalades d'entrada juntament amb els murs esgavellats de pedra. Es tracta d'una porta imponent de pedra i fusta, que es manté dreta encara com a testimoni de la riquesa i importància que l'hort havia gaudit en el passat. Sabem que una veïna de Tàrrega, la senyora Lluïsa de Dalmau adquirí la finca l'any 1842 pel llegat que li féu Ramon Boladeres i Marsà. L'any 1874 l'heretà la senyora Joana de Feijoó i de Dalmau, i des de llavors fins al 1932 fou propietat dels descendents de la família Feijoó. Aquell any la comprà el senyor Josep Prim Rosich, que pagà 25.000 pessetes per la finca, d'una extensió de gairebé dues hectàrees. A meitats dels anys quaranta del segle passat fou adquirida per Antoni Toló, pare de l'actual propietària, ja per un preu de 120.000 pessetes. La compra de la parcel·la no va respondre a una necessitat o l'interès per conrear la terra, sinó que fou concebuda com una inver-

sió més de les que la família posseïa en aquell moment. La productivitat de l'hort era molt elevada, i permetia el manteniment d'una família de masovers que residia en la seva masia, que venia la verdura i la fruita al mercat de Tàrrega; i el consum per part de la família Toló d'una part dels cultius generats. La finca, a més, disposava de diferents espais destinats també a la producció d'animals de consum, com ara aviram, porcs, conills i altres. Amb el pas del temps i la mort d'alguns dels membres de la família de masovers, la producció de l'hort començà a decreïxer; es van vendre alguns bocins i es va abandonar.

L'hort del Valeri també fou un hort important dins d'aquesta àrea de regadiu. Estava situat a ponent del Raval de Sant Agustí, en un in-

Parada de fruites i verdures al mercat de Tàrrega.

Anys trenta del segle XX. Fotografia de Timoteu Pomès. Arxiu Fotogràfic Municipal de Tàrrega.

¹⁴ Certificat registral de la finca núm. 1601 (1878-1992). Registre de la Propietat de Cervera.

dret que avui dia està totalment urbanitzat, i prop del lloc on havia existit el convent dels pares Agustins. Potser per aquest motiu, l'hort i els terrenys confrontats havien estat lloc de pelegrinatge d'algunes persones que cercaven un suposat i misteriós tresor enterrat antigament pels religiosos. Evidentment, el tresor no va aparèixer, però part de les restes del convent foren aprofitades per refer els murs, les parets i els horts que formen l'estructura del Callet. El Josep Tugues, que fou afillat al quedar orfe de mare durant els anys trenta del segle XX per la família de cal Femiano, del Raval de Sant Agustí, treballà al llarg de la seva vida juntament amb la seva muller Victòria Guerrero, com a masover de l'hort del Valeri, propietat d'una família de comerciants de Tàrrrega.

La dinàmica que han sofert els horts que s'estenen a banda i banda del Callet ha estat molt similar a la soferta en les parcel·les de més extensió i de major productivitat agrícola i econòmica. L'estructura actual del nucli central dels horts es manté sense gaires variacions a la que s'erigí a les acaballes del segle XIX. Tan sols han desaparegut els hortets que esquitxaven el llit del riu i les caravanes de gitanos que romanien durant algunes temporades a la vora de l'Ondara. Però bona part de l'estructura social que s'articulà en tal context agrari s'ha esvanit. Amb diferències i particularitats concretes, també cada un d'aquests horts han vist passar diferents famílies de propietaris al llarg del segle XX. La seva característica principal era l'organització familiar de la força de treball, i que la producció de fruites, verdures i animals es destinava a l'autoconsum, i per tant, tenien una funció molt impor-

tant dins de les economies internes domèstiques i familiars. Però aquesta organització familiar del treball convivia amb altres formes d'organització. Si en els horts "grans" coexistien les figures dels menestrals amb la dels masovers, en els "familiars" apareix la figura del mitger. La masoveria es basava en un contracte verbal de conreu, una mena "d'acord de terres" pel qual dues parts, un propietari i un llogater, es posaven d'acord per conrear les terres d'una finca, normalment a canvi d'una part de la collita. La mitgenca, tal com indica el seu nom, responia a un contracte en què la meitat del producte era per al mitger i l'altra per a l'amo, tot i que aquesta fórmula podia tenir una gran diversitat d'aplicacions en cada cas concret per la forma de distribució entre ambdós dels guanys i les despeses.

Tot i que l'hort era un espai privat de treball i consum, l'espai en conjunt esdevenia el marc de la interacció social entre els veïns i grups familiars. Les relacions socials s'estructuraven al voltant del concepte de reciprocitat entre veïns. Ésser propietari d'un hort implicava obeir unes normes bàsiques de veïnatge basades en l'intercanvi de béns, el treball col·lectiu en la distribució i gestió de l'aigua i el reg i el manteniment dels espais comuns, i en general en una idea d'ajut mutu que obligava a atendre les necessitats puntuals d'una persona o grup en cada moment determinat. Amb el descens dels conreus i el progressiu abandonament de les parcel·les, aquests vincles i lligams s'han transformat en un tipus de relacions de caire més impersonal, afeblint-se així la idea, vaga però dominant i de la qual tothom hi formava part, de comunitat. Tot i això, res més lluny de la realitat que consi-

Jaume Roger i Cèlia Malfeito i el seu fill a l'hort dels Malfeito Colell.
 Finals dels anys 50.
 Col·lecció particular: família Malfeito Colell.

Banyistes a la bassa del safareig del Callet.

Segona meitat dels anys quaranta del segle XX.
Col·lecció particular: família Saula Briansó.

derar el passat dels horts del Barceloní com un indret de germanor absent de tensions i disputes. Els conflictes entre propietaris estaven a l'ordre del dia, especialment al voltant de l'ús de l'aigua de reg, de la neteja i el manteniment col·lectiu del lloc i dels aspectes relacionats amb el treball diari dels cultius.

Un aspecte que no cal desdenyar de la realitat social dels horts del Barceloní ha estat la seva funció com a lloc de celebració social i familiar. El nivell del treball destinat a l'hort es corresponia a la intensitat o freqüència de les reunions familiars. Eren corrents a l'hort els dinars del diumenge, les corredisses i els jocs de la canalla, el festeig d'alguna data o esdeveniment important en la història familiar. Alguns informants recorden com s'hi celebrà la primera comunió d'alguns dels membres de la família, o com també hi hagué qui decidí fer-hi les fotografies en el dia del seu casament.

Entre els àmbits o espais que registraven un volum més intens de relació i contacte social destaquen els sistemes d'aprofitament de l'aigua. Les basses i dipòsits dels horts eren les piscines particulars de molta gent, almenys fins al moment en què ens construí a Tàrrrega les piscines municipals. Els rentadors o safareigs eren llocs de trobada i reunió. En la sèquia que hi hagué prop del Raval de Sant Agustí i que conduïa l'aigua a les parcel·les d'aquell indret, en un llosa reclinada i col·locada a la vora de l'aigua –recordem que les sèquies es trobaven llavors a cel obert–, les dones del Raval i de les cases i masies veïnes fins i tot s'organitzaven per establir un

Josep Malfeito i Catalina Colell jugant a tennis al seu hort.

Finals dels anys 70.
Col·lecció particular: família Malfeito Colell.

Detall dels rentadors del Callet.

Estiu del 2004.

Ruperto Pereira
al seu hort.
Estiu del 2004.

Josep Cos al seu hort
durant l'entrevista.
Estiu del 2004.

Maria Cos al seu hort
durant l'entrevista
feta per Rafel Folch.
Estiu del 2004.

Ventura Estrada
al seu hort.
Estiu del 2004.

torn dels dies en què a cadascuna li tocava fer la bugada setmanal de casa seva. Hi ha un safareig, que s'ha mantingut en perfecte estat fins als nostres dies, de grans dimensions que es localitza a la cruïlla dels camins del Callet, al bell mig dels horts. No sabem si fou públic o privat, tot i que actualment pertany a quatre propietaris que tenen el dret d'explotació de l'aigua que nodreix el pou, però de ben segur que gairebé tothom que tingué alguna relació amb el Callet, com a veïns o propietaris de parcel·les, en algun moment s'hi rentà la roba i s'hi remullà en els dies de major calor estival.

En el moment actual, però, el conjunt de relacions socials que es donen entre els actors implicats en la zona té unes altres característiques i obeeix a unes funcions i motivacions diferents de les que hem assenyalat, car el grup de propietaris s'ha aplegat per tal de formalitzar una junta de compensació que

vetlli pels seus interessos enfront el procés urbanístic que afecta els horts, i que en general és vist com excessivament tècnic i burocràtic, feixuc i allunyat del camp de les pròpies decisions. Darrerament, si algun factor ha caracteritzat per sobre la resta la dinàmica i l'evolució social i agrària dels horts del Barceloní, aquest ha estat el desequilibri entre els recursos econòmics que generen i han generat mitjançant la seva explotació agrícola i els que eventualment poden produir per la seva conversió en parcel·les per edificar. Es tracta, doncs, d'un espai agrícola residual, gairebé marginal. Però el treball dels horts encara té avui un sentit. La producció vers l'autoconsum es manté, tot i que duta a terme per persones grans, gairebé totes jubilades, que destinen el seu temps a revalorar una activitat que ja no té continuïtat,¹⁵ i que requereix d'un coneixement precís de les tècniques agrícoles i biològiques i del curs de les estacions. I reforcen alhora una identitat personal

i grupal forjada en un passat dedicat a la pagesia i el treball de la terra. En certa forma, cultivar l'hort avui, per a aquestes persones representa una forma de resistència al canvi i a l'ordre social imperant.

El reg dels horts i la Comunitat de Regants de Tàrrega

És significatiu que l'article cinquè de les ordenances de la Comunitat de Regants de Tàrrega comenci així: "El principal objecte de la constitució de la Comunitat és evitar les qüestions i litigis entre els diversos usuaris de l'aigua que la Comunitat utilitza". Evidentment, aquesta no és ni l'única ni la primera funció de la Comunitat, que aplega els pagesos i propietaris que estan en possessió de terres en alguna de les zones del terme municipal on arriba l'aigua de reg. Aquesta institució coordina i distribueix l'aigua disponible entre les diverses partides, regula qui té dret i qui no al seu ús i s'encarrega del manteniment i millora de la xarxa de sèquies, preses i canalitzacions. Però com que ha de gestionar un recurs tradicionalment escàs, basat en un reg eventual que està en funció del règim de pluges anual i la quantitat d'aigua que porta el riu, el conflicte entre els diferents regants per la gestió i l'accés a l'aigua ha estat present al llarg de la història en l'agricultura de Tàrrega. I els horts del Barceloní no han estat pas una excepció.

La història recent de la Comunitat s'inicià quan a meitats del segle XIX van formalitzar-se les pautes sobre l'ús de l'aigua de reg basades en pràctiques consuetudinàries, drets i concessions inherents als masos, arrelades en l'antigor i la tradició. Al seu torn, bona part d'aquestes pràctiques s'assentaven en certs privilegis que amb el temps havien adquirit algunes famílies i masies en funció del seu rang, posició i influència social. Fou, però, durant els anys setanta del segle XX que s'iniciaren les obres d'entubament i soterrament de bona part de les sèquies de reg, moment en el qual s'aprofità per modernitzar la gestió de l'aigua seguint paràmetres de racionalització dels recursos i d'equitat, acabant d'aquesta forma, o almenys intentant-ho, amb els privilegis que tradicionalment havien gaudit, com hem dit, determinades explotacions en base a antigues concessions reials o drets adquirits amb el temps.

Segons les ordenances de la Comunitat de l'any 1880,¹⁵ la quantitat de terrenys de reg en el terme municipal de Tàrrega era d'un 240

hectàrees. Les ordenances actuals xifren la terra regable en 292 hectàrees, que probablement avui siguin menys, degut al fet que algunes explotacions han estat abandonades o s'han incorporat als plans urbanístics de Tàrrega durant les darreres dècades. Aquestes dades mostren el minse desenvolupament que al llarg del segle XX ha registrat l'agricultura d'aquesta part de la comarca de l'Urgell i l'escassetat crònica de recursos hídrics que ha sofert.

La Comunitat de Regants té actualment diversos sectors de reg al seu càrrec. El primer, situat entre Tàrrega i el Talladell, correspon a la peixera del Pedregal, que és la que marca l'inici de l'aprofitament per al reg de l'aigua del riu d'Ondara en el terme municipal de Tàrrega. Rega les terres de la partida del Pedregal i les zones més altes del terme municipal, al

Pau Castelló,
president de la
Comunitat de Regants,
amb Rafel Folch
sobre un pas sobre
el riu d'Ondara vora la
peixera del Pedregal
on s'inicia el rec.
Estiu del 2004.

¹⁵ Aquesta realitat és extensible a la pràctica de la pagesia actual a Tàrrega. Segons paraules del president de la Comunitat de Regants de Tàrrega, Pau Castelló, gairebé el total dels pagesos propietaris són avui persones jubilades.

¹⁶ Comunitat de Regants de la ciutat de Tàrrega. Ordenances de la Comunitat i Reglament del Jurat de Regs. Tàrrega, desembre de 1988.

¹⁷ Arxiu Comarcal de Tàrrega. Fons Municipal. Secció Serveis Agropecuaris. Sèrie Regatge 1840-1881.

Resclosa de
les Planes.
Estiu del 2004.

sud de l'autovia entre Lleida i Barcelona i prop del terme del municipi de Vilagrassa. A continuació es troba la presa de les Planes. La sèquia segueix pel carrer Verge de Montserrat, voreja el camp d'esports i arriba a les terres de la partida del mateix nom, que és per on distribueix l'aigua. Un altre sector és el de Condals, que té la peixera al pont sobre el riu entre els carrers de Joan Maragall i Sant Pere Claver. A sota de la passarel·la que condueix al Raval de Sant Agustí hi ha la presa de captació d'aquest sector que, juntament amb els bagants de Bolló i Cagarrell, rega part de les partides dels Condals i Palafanga. El darrer sector correspon a l'aprofitament de l'aigua de la riera de Cercavins, que pràcticament resta inactiu, ja que fora dels anys de pluja abundant no baixa per la riera gens ni mica d'aigua. Antigament, però, n'havien existit d'altres de sectors de reg. A més a més dels que hem anomenat, hi havia també entre els principals els de Calsiners, Tanda, Mor, Pas, Fonolla, Palafanga i Canuda, tots ells corres-

Rec del tram nord del Callet. Al fons el riu Ondara i la muralla del segle XIX.
Estiu del 2004.

ponents principalment a conreus de terra campa. Aquesta reducció de la xarxa del reg no vol dir que la totalitat de les terres susceptibles de rebre l'aigua hagi minvat, sinó que indica una simplificació del reg i la desaparició de moltes sèquies fruit del procés d'urbanització que s'ha produït en algunes de les partides més properes al nucli urbà de Tàrraga.

Els horts del Callet i hort del Barceloní s'integren dins del reg de les Planes, i reben l'aigua d'una arqueta, situada en la cruïlla que formen en els carrers de la Verge de Montserrat i Sant Pere Claver, que la desvia des de la sèquia de les Planes cap a un braç secundari que la condueix fins als horts. Aquesta sèquia travessa en direcció nord-sud, que desguassa al riu d'Ondara, i en direcció est-oest la zona dels horts, acabant aquesta en el reg mateix dels horts situats més a ponent. Amb tot, aquesta zona també ha sofert un procés de reducció i simplificació del seu sistema de reg. En diversos documents corresponents als torns de reg adjudicats per la Comunitat de Regants de l'any 1875,¹⁸ la sèquia de les Planes es repartia entre diverses zones d'hortos. Una era la del Molí la Font, que comprenia la sèquia que duia l'aigua a la bassa del mateix nom i que nodria els molins fariners que existiren en aquest indret. D'aquesta sèquia es regaven també els conreus de l'hort del Barceloní. Hi havia també el reg de les Astes, corresponent als horts del carrer de les Astes de Sant Macari. A més, s'anomenen els regs del Callet, Trilla, Sant Agustí i Vilanova. El Callet agrupava, tal com encara avui els coneixem, els horts del camí del Callet, ubicats en la zona objecte del present estudi. L'hort de la Trilla, també situat dins d'aquest conjunt, tenia una sèquia pròpia, així com també en tenien una les parcel·les, com l'hort del Valeri, que es trobaven prop del convent dels Agustins. Finalment, el reg de Vilanova dirigia l'aigua vers els hortets que s'alçaven en la zona actualment ocupada pel Mercat Municipal, l'estació d'autobusos i la plaça de les Nacions de Tàrraga. Al llarg del segle passat la majoria d'aquestes sèquies han estat anul·lades i han desaparegut.

Bona part dels propietaris que avui dia disposen d'una parcel·la en els horts del Barceloní expliquen la relació que hi hagué en el passat entre els veïns i propietaris en termes de reciprocitat, solidaritat i d'ajut mutu. Perceben aquest passat amb una visió idealitzada en un context social mancat de conflicte i en un entorn ufanós on dominaven tot tipus de flors al llarg del Callet i amb uns horts en plena producció d'arbres fruiters, vinyes i hortalis-

¹⁸ Op. cit.

ses. Aquest record idíl·lic s'ensorra quan del que es tracta és d'avaluar les relacions socials al voltant de la gestió comuna de l'aigua. Gairebé tots els informants relaten diferents episodis més o menys greus en què algú s'apropiava de l'aigua d'altri, que es giraven a la nit les pales de les sèquies o bé que no es respectaven els torns adjudicats per al reg de cada tros. Ja hem vist com la majoria d'horts disposaven de sistemes autònoms de reg a partir dels pous i els molins, però l'aigua de la sèquia era i és de propietat comuna i venia a reforçar el reg quan en els pous respectius descendia la capacitat d'emmagatzemar aigua. Quan un conflicte era prou important es requeria la intervenció del Jurat de Regs, una institució integrada dins l'estructura de la Comunitat de Regants que fa de mediatadora en aquelles disputes que no es poden resoldre a partir dels tractes entre els mateixos afectats o interessats.

La Comunitat de Regants no estipula cap mena de reglamentació de torns o quantitats d'aigua concedits a la zona dels horts del Barceloní. Quan hi ha aigua sobrera al reg de les Planes –fet bastant infreqüent– la sèquia baixa plena, i si no, doncs resta seca. El gruix principal dels recursos hídrics disponibles en el terme municipal va dirigit al reg dels cultius de cereals. Els torns de reg van passant d'un sector a un altre; quan els conreus d'un sector ja han estat regats es dona l'aigua al següent i així successivament. Si un any, per manca d'aigua, no permet regar totes les explotacions en el proper s'inicia el reg en aquella on quedà aturat. L'aigua és gratuïta per als socis regants de la Comunitat. Cada un dels socis paga una quota anual en concepte de despeses d'administració de la mateixa Comunitat i de manteniment de la xarxa de sèquies i peixeres. El preu s'estipula a partir de la quantitat de terreny que es té en propietat sense tenir en compte el rendiment anual dels cultius. Els propietaris d'horts aporten econòmicament una mica més ja que el conreu d'hortalisses requereix més aigua, especialment als mesos d'estiu.¹⁹ Però com que les zones actuals d'horts representen una part molt petita de la quantitat total de terrenys regables, i com que cada parcel·la en particular té també una extensió reduïda, la Comunitat deixa en mans del conjunt de propietaris la qüestió de l'organització i la distribució del reg de les parcel·les.

Així doncs, l'autonomia del grup en la gestió social de l'aigua és la característica principal de l'organització col·lectiva del grup d'hortolans o propietaris, en base a un recurs l'abas-

tament del qual depèn de factors externs, és a dir, de la climatologia i de les necessitats quant al rec de les explotacions de cereals més extenses. És, per dir-ho d'alguna manera, una organització dins d'un altre sistema organitzatiu més ampli, que al seu torn, s'insereix dins de l'estructura d'un òrgan més gran i complex, com és la Confederación Hidrogràfica del Ebro, que és en definitiva la institució que regenta la propietat de tots els regs de la conca.

Però aquesta organització pròpia no està formalment establerta, sinó que es fonamenta en acords tàcits i verbals, la qual cosa no vol dir que no sigui efectiva ni vinculant. En efecte, les pautes d'ús de l'aigua han de ser escrupolosament respectades per tal que, per una banda, la gestió de l'aigua sigui al més eficaç possible i, per l'altra, per respectar el principi d'equitat que, almenys formalment, regeix la relació entre els veïns. La sèquia i les canalitzacions han de ser mantingudes en

**Tram sud de la
sèquia del Callet.**
Estiu del 2004.

¹⁹ Els propietaris dels horts paguen una quota anual que se situa entre els 15 i els 25 euros.

un estat òptim entre tots el veïns. A cadascú li pertany vetllar pel bon funcionament del sistema en el seu conjunt i en concret de la part material del reg més propera a la pròpia parcel·la. I l'ordre de reg sempre serà el mateix: primer aprofiten l'aigua els horts més propers al començament de la sèquia del Callet i es va seguint per ordre de proximitat. Si una de les parcel·les no s'ha pogut proveir d'aigua durant el reg, serà la primera en prendre l'aigua al torn següent. Evidentment, el nivell de conflictivitat està en relació a la quantitat d'aigua disponible. Per exemple, l'estiu de l'any 2004 fou una campanya molt profitosa gràcies a les pluges generoses de la tardor i la primavera anteriors. Així, durant l'estiu, gairebé cada dia la sèquia del Callet baixava plena, i les normes d'accés i d'ús quedaren més esmorteïdes que en altres situacions, puix hi hagué aigua per a tothom i en tot moment. La norma i l'organització que la sustenta es fa més estricta i rígida quan el recurs que ha de gestionar és més exigü.

Cal dir que a causa del descens de terrenys cultivats en l'àrea dels horts, les relacions entre els veïns al voltant del reg i l'aigua han minvat considerablement. Però encara existeixen. Si l'hort representa l'espai privat i familiar i el Callet l'espai públic, l'aigua representa un recurs, material i cultural alhora, al voltant del qual aquests dos àmbits es troben i es confonen. És la gestió de l'aigua el que genera el volum més gran i intens de relacions socials que impliquen tots els propietaris sota les premisses de l'equitat, el treball col·lectiu i la solidaritat.

Toponímia i altres noms

En els apartats anteriors han aparegut ja bona part dels noms que identifiquen alguns dels indrets amb què es coneixen regs, horts i carrers del conjunt dels horts del Barceloní. En aquest punt farem una síntesi d'aquests mots de lloc i l'ampliarem breument amb altres que creiem significatius.

En primer lloc, cal esmentar el nom que rep per part dels ciutadans de Tàrraga el riu d'Ondara. És ben sabut per tothom que se'l coneix com el "Reguer". Aquest concepte ja ens indica clarament quina havia estat la funció, que encara avui es manté, de l'aigua del riu al seu pas pel terme de la ciutat. Aquesta no era altra que la de proporcionar una aigua, estacional però necessària, per a la pagesia de la zona, ja de per si sempre assedegada.

Val a dir que tot i que en aquest article hem estat parlant dels horts del Barceloní com el

conjunt de terrenys i trossos encerclats entre el riu, els carrers de Sant Pere Claver, la Plana i el Raval de Sant Agustí, aquest nom només faria referència en realitat als terrenys que resten encara avui del què havia estat la finca de cal Barceloní. Ha estat tan sols en aquests darrers anys, i especialment en aquells documents de caire jurídic i administratiu —escriptures, plans urbanístics, etc.— que s'ha unificat el nom identificatiu de la zona en conjunt sota aquesta denominació. És per aquesta raó i per motius de simplificació del text, que s'ha optat (en la major part dels casos) per emprar aquí aquest mot i d'aquesta forma ubicar millor la zona d'estudi. En realitat, doncs, els horts que estan situats a banda i banda del Callet, són coneguts popularment així, com els horts del Callet. En el cas que ens ocupa, la paraula "callet" faria referència a un pas o carreró estret, en oposició a "call", que designaria un carrer gran o bé una entitat més important, que s'acostaria al rang de barriada.²⁰ Si hom té l'oportunitat de passejar-hi i recórrer els seus camins per entre canyissos i murs de pedra, descobrirà l'encert de la seva denominació.

El nom que assigna la partida a la qual pertanyen els horts també ha sofert variacions amb el pas del temps. Com hem vist, la zona dels horts s'inclou dins del reg de les Planes, però no tant perquè hi formin part sinó perquè reben l'aigua de la sèquia del mateix nom. En un document del Registre de la Propietat que especifica els canvis de propietaris que des de l'any 1878 fins l'any 1992 han esdevingut en la finca coneguda com hort de la Trilla, se'ns diu que tal parcel·la, a finals del segle XIX i durant bona part del XX, formava part de la partida de las "Balsas Dulces". Posteriorment se la integra dins de la partida del "Molí la Font" i ja darrerament dins de la del Callet, la Plana o Planes. També hi ha documentació on apareixen els mots "Molinets" i "Sant Agustí" com a noms de partides que englobaven alguns dels horts de la zona. Així doncs, una partida o un indret conegut com "Barceloní" administrativament no ha existit en cap moment.

El renom de "Barceloní", així com el de "Muntanyesa" ens il·lustren sobre el procés de com sorgeixen de manera més o menys espontània i popular els motius o malnoms identificatius de les persones i, per extensió, de les seves famílies, en aquest cas en base a la procedència geogràfica. És molt probable que la paraula "Trilla" hagués fet referència antigament a una família coneguda d'aquesta forma, de la qual no en tenim més informació.

²⁰ Per veure els diferents orígens i significats de la paraula callet consultar l'obra de Coromines, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Vol II. Barcelona, Curial, 1981, p. 431-435.

En tot cas, aquests fets ens indiquen la importància que en el passat i especialment en les zones rurals tingueren els renoms de cada casa per tal d'identificar i ubicar els individus dins del seu grup familiar, més que no pas el seu cognom corresponent. Aquests noms es creaven arbitràriament a partir d'alguna característica física o d'una conducta peculiar d'un avantpassat, o tanmateix fruit d'un episodi o anècdota remarcable que restava enregistrada en la memòria col·lectiva. Tan sols amb la pronunciació d'aquesta apel·lació particular, hom situava a cada persona dins del

seu context social i familiar concret.

Als horts del Barceloní encara trobem persones que responen al mot de la casa. És el cas de l'hort de Josep Cos, de cal "Perdigot" del Talladell, però que anteriorment havia estat propietat de la família de cal "Negret", de Tàrrega. La seva germana Maria, també del Talladell, entrà a formar part de la casa de cal "Pelat", i és així com es coneix l'hort que és avui de la seva propietat. La Victòria Guerrero fou l'esposa de Josep Tugues, ja difunt, de cal "Femiano", que treballà durant molts anys

com a hortolà de la finca de cal "Valeri". Trobaríem molts altres exemples. L'hort del Joan Gomà és conegut amb el nom de l'hort del "Xeco", en referència a la manera com es coneixia el seu avi, ja que l'hort ha anat passant de generació en generació.

D'altra banda, alguns topònims sorgeixen per repetició del mot que s'ha adjudicat a un lloc determinat, en funció de la seva posició, ús o característiques físiques. L'hort avui en possessió del Ventura Estrada és anomenat com l'hort del "racó". Aquest tros formà part fins poc després de l'acabament de la guerra civil espanyola de la finca de la masia del Barceloní. Aquesta família l'identificà així, possiblement perquè estava situat en una punta o racó de la resta de conreus de l'hort. L'ús d'aquesta paraula és vigent, s'ha mantingut de propietari en propietari fins l'actualitat. L'hort de la família Malfeito, potser de totes la parcel·la situada més al nord, rep el nom de l'hort de la "Muralla", fent referència a la seva proximitat amb la muralla que separa el llot del riu d'Ondara del carrer del Migdia. Gairebé en la resta de casos, cada hort pren el nom de la casa d'algun propietari antic, de l'actual o de l'anterior a aquest.

Els horts del Barceloní com a patrimoni cultural

Tot i que no sempre és així, és una llàstima que determinats espais, llocs, elements materials o manifestacions culturals es revalorin quan ens trobem davant la seva pèrdua definitiva. El seu valor intrínsec ja el tenien, en tot cas, abans de la constatació de la seva possible pèrdua irreversible. Els horts del Barceloní, i per extensió l'horta urbana de Tàrraga, s'enfronta a la seva desaparició. El procés és imparable i fins tot natural, ja que cap espai és avui com havia estat abans –i aquest abans és també un procés–, i és transformat constantment per l'acció ininterrompuda de la societat que s'adapta al seu context i territori en funció de les seves necessitats i possibilitats presents. En qualsevol cas, les manifestacions culturals del passat són considerades generalment portadores d'un valor en si

mateixes que cal, per tant, conservar, recuperar i difondre. Però el patrimoni produeix també alguna cosa nova, és a dir, constitueix una forma nova de producció cultural que sovint resseguint el passat dóna un sentit nou al present.

Mitjançant la recerca i l'anàlisi històrica hem tractat de convertir una part del passat històric en patrimoni històric, ja que a part de la seva revalorització s'ha generat un volum d'informació i de documentació gràfica que ens explica la forma de viure i d'entendre l'espai, el territori i el paisatge per una part de la població targarina en un moment determinat de la història recent de la ciutat. Ja s'ha engegat un projecte de recuperació i conservació d'alguns dels elements arquitectònics més significatius del conjunt dels horts del Barceloní, que tenen el seu valor no en allò que són sinó en la informació que ens aporten d'allò que ha passat, i revisar el passat és com fer un viatge en solitari a algun indret desconegut. I allò que ha passat ha estat la transformació d'un món de relacions socials i econòmiques expressades en el seu context físic. És aquest mateix procés de transformació i de canvi social el que hem de considerar com un element més del patrimoni cultural i etnològic de Tàrraga, susceptible d'ésser analitzat i generador d'un volum d'informació que permeti entendre i interpretar la dinàmica i la realitat present. I si compremem la realitat hi podrem actuar i incidir millor.²¹

Però hi ha més. En certa forma hem volgut recuperar i indagar en la memòria de tot aquest procés. Els horts del Barceloní representen la darrera part d'un món que s'acaba. Aquest món ha tingut els seus actors i testimonis que han intervingut en les dinàmiques associades a l'evolució i als canvis que hem exposat, emprats en l'espai físic singular dels horts i expressats en el context de les seves relacions socials. És aquesta memòria personal, exemplificada en l'experiència i les vivències de les fonts orals que hem recollit, la que ja no caurà en l'oblit, al qual el ritme de la vida quotidiana ens pot arrossegar tan fàcilment. Creuant aquestes experiències amb el coneixement de l'espai on han estat viscudes, entendrem quin és el valor del que ha esdevingut en el procés agrícola, econòmic i social dels horts del Barceloní. La memòria deixa de ser així personal i esdevé memòria col·lectiva i ja des d'ara coneixement.

²¹ Aquestes i altres qüestions relacionades estan desenvolupades en l'obra de Prats, Llorenç. *Antropología y Patrimonio*. Barcelona, Ariel, 1997.